

**ЗА ЕДИН НАДПИС ВЪРХУ ГЛИНЕН СЪД ОТ
КРЕПОСТТА И МАНАСТИРА КРАЙ С. ДРАГОЙНОВО,
ПЪРВОМАЙСКО**

Иван Джамбов, Мирена Славова

**ABOUT AN INSCRIPTION ON A POTTERY
CROCK FROM THE FORTRESS AND MONASTERY
NEAR THE VILLAGE OF DRAGOYNOVO,
PARVOMAY MUNICIPALITY**

Ivan Djambov, Mirena Slavova

***Abstract:** An unknown Greek inscription engraved underglaze on a sgraffito pottery vessel from the fortress near the village of Dragoynovo is presented in this publication. An attempt has been made to identify graphemes, clarify their meanings, and draw conclusions about the writing and the writer.*

***Keywords:** sgraffito, underglaze, pottery, Greek inscription, Medieval Bulgaria, Byzantium.*

Посвещава се на 100-годишнината от рождението на ст.н.с. Христо Джамбов, археолог и дългогодишен директор на Археологическия музей – гр. Пловдив

Настоящата публикация има няколко повода. Първият и основен, разбира се, е да приведе в известност една находка, открита през последните години при археологически разкопки в късноантичната крепост и средновековен манастир в местността Хисаря край с. Драгойново, Първомайско¹. Вторият повод е навършващата се 100-годишнина от рождението на ст.н.с. Христо Джамбов, с което почитаме неговата памет и дело. Впрочем той е първият, поканен да проведе разкопки на това място още през 1970 г.² Третият повод е свързан с научното сътрудничество на учени в различни области и музейни работници, стареещи се да дадат своя принос за развитието на българската археологическа наука³. Става въпрос за откриването и изследването на подглазурен надпис на гръцки език, който може да се свърже с подобни находки, но на среднобългарски език, от християнски центрове в Средновековна България. Някои от тях са били обект на внимание още през 80-те години на миналия век (Djambov 1985: 11 – 24). В този смисъл, това е до голяма степен едно продължение с късна дата на тази тема.

Първите няколко фрагмента от съда бяха открити на 8 август 2008 г. В инвентар-

¹ За резултатите от археологическите разкопки на обекта вж. Джамбов, Попов 2010: 557 – 559; 2011: 490 – 493; 2012: 446 – 448; 2013: 466 – 468; Джамбов, Попов, Драганов 2014: 541 – 543; 2015: 727 – 729; 2016: 740 – 744; 2017: 631 – 633.

² Това се установява от писмо на Г. Шиваров от с. Драгойново до тогавашния директор на Археологическия музей – Пловдив, Хр. Джамбов (ръкопис). Клеймото на пощенския плик е от 11.02.1970 г. (личен архив на Ив. Джамбов).

³ Авторите изказват благодарност на проф. К. Павлиянов от СУ „Св. Климент Охридски“ и на Биляна Груева-Здравчева, уредник в Регионален археологически музей – гр. Пловдив, за оказаното съдействие.

ната книга на обекта единият е заведен под № 21. В първоначалното описание е отбелязано, че парчетата са от устие и шийка на сграфитото съд с подглазурен надпис на гръцки език, запазен в три реда. Двете по-малки части се снаждат в едно. Глината е оранжева, добре изпечена. Височината на буквите е около 1,5 см. Ръбът на устието е с обрушен венец, а глазура-та варира от бежово до светлозелено – жълта.

Важно обстоятелство, с оглед предназначението, употребата и евентуалната принадлежност, са координатите на тяхното намиране. Открити са на ходовото ниво на църква № 2, в непосредствена близост до южната страница на входа от притвора към кораба на храма. Други важни обстоятелства около находката са многобройните фрагменти от стенописи, прозоречно стъкло, от стенопис върху цокъла, намерен *in situ* и др. За съжаление, стратиграфията тук и на целия обект беше силно нарушена от иманярски изкопи, както и от значителния брой християнски гробове, открити по-късно.

През следващия археологически сезон на 2010 г., в същия сектор и дълбочина, попаднахме на още един фрагмент от сграфитото съд с подглазурен двуредов надпис на гръцки език. Намирането на втора подобна находка наведе на мисълта за отсъствие на случайност.

Работата през 2011 г. се отличаваше от предходните сезони главно с разчистването на десетки християнски гробове и установяването на преустройство на църква № 1, скъсяване на нейните размери и обособяването всъщност на нова църква (№ 2). В същото време се откриха основите и на още една, този път конхална църква (№ 3). Въпреки усложнената археологическа обстановка (в

разкопките участваше екип от антрополози от ЕИМПАМ – БАН), успяхме да открием още няколко фрагмента от глинения съд с подглазурен надпис на гръцки език, все в рамките на църква № 2.

Няколко години по-късно, през 2014 г., попаднахме на още няколко фрагмента от глинения съд с надписа (Пол. инв. № 11, 31 и 69). Локализираны са на същото място. Единият фрагмент се отличава с това, че е запазен венецът на устието. На 1 – 2 см под него започват вертикални хасти от букви, което позволява да заключим, че надписът е започвал непосредствено под него и се е развивал околоръст в три или повече реда⁴.

Като обобщение с оглед локализацията на съда с надписа, отнасяща се в значителна степен и до датировката, може да кажем следното. Църква № 1 в крепостта и манастира край с. Драгойново е функционирала вероятно до втората половина – края на XI в. или началото на XII в. (Джамбов, Попов 2016: 175). След това на същото място възниква църква № 2, съществувала от втората половина или края на XII в. и през цялото тринадесето столетие. Няма сигурни сведения за съществуването на храма през XIV в. (Джамбов, Попов 2016: 177). И двата храма са еднокорабни с притвор и една полукръгла абсида. Покрити са били със стенописна украса. Именно в наосното пространство на последната се откриха фрагментите от сграфито съда с подглазурния надпис⁵.

Относно качествата на материала е очевидно, че съдът е изработен на усъвършенстван грънчарски кръг. Глината е добре пре-

⁴ Споменаваме тази последователност на откриването на частите от съда с надписа, за да демонстрираме прецизността при археологическото проучване на участващите студенти и ръководния екип от Катедрата по история и археология при ФИФ на Пловдивския университет.

⁵ Днес частите от съда се съхраняват в НСФ – III на РАМ – Пловдив.

чистена от примеси. Повърхността е гладка, покрита с преливащи се тонове на глазурата, поставена на ангобна основа. Това е известната в Средновековна България и във Византия техника „сграфито“. В нашия случай става въпрос за т.нар. „външно сграфито“, т.е. буквите от надписа са нанесени върху ангобата преди изпичането на съда. Подобни съдове с подглазурни надписи са откривани в почти всички големи средновековни центрове на Второто българско царство, в т.ч. и в столицата Търновград (Джамбов 1978: 64 – 69; Ангелов 1973: 180 – 181; Георгиева 1974: 67 и сл.)⁶ и в околните манастири (Попов 1984: 26 – 41). Така например при разкопки на средновековния гр. Копсис – крепостта „Аневско кале“ край Сопот, беше открит надпис тип графито върху глинен съд на среднобългарски език със следното съдържание: „Потирът и фиалата са на монаха Илия“. Той е датиран в XIII – XIV в. (Джамбов 1991: 72 – 86). Съдове с подглазурни надписи се откриват и на територията на съседна Византия (Papanikola-Bakirtzi 1999: 22). Още при намирането на най-значимата част от надписа беше направен опит за аналогии с подобни предмети от Византия. Така например, според устна информация на д-р Хр. Андреев, такива съдове с подглазурни надписи и литургично съдържание са открити в храма „Христос Спасител“ в Солун, както и в Серес, и са датирани в първата четвърт на XIV век.

По-долу ще дадем описание на запазенния текст от надписа с всички условности на развързването на отделните думи (или части от тях), които позволяват да се разчетат (**Обр. 1, 2, 3**).

Анализ на надписите

№ 1 Четири фрагмента от глинен съд, гледжосан с жълтеникава ангоба.

⁶ Подробна литература за сграфито керамиката вж. у Борисов 2013: 406 и сл.; Томов, Иванов 2018: 21 – 35.

Три реда от надпис тип сграфито, нанесен върху още влажната ангоба преди изпичането.

P.1. [---το]ύτω[---] τοῦ π[---]

P.2. [---]βῆ πετρι[-----]

P.3. [---]Μητ[-----]

Обр. 1. Фрагменти от глинен съд с надпис, гледжосан с жълтеникава ангоба

№ 2 Три фрагмента от глинен съд, гледжосан с белезникава ангоба. Три реда от надпис тип сграфито, нанесен върху още влажната ангоба преди изпичането, от който са запазени отделни букви и абревиатура на Иисус Христос. Първият ред е изписан от двете страни на вертикалната горна страна на християнски кръст, вторият – от двете страни на хоризонталното му рамо, а третият, от който са запазени само две букви – вероятно от двете страни на вертикалната долна страна на кръста. Π на р. 2 вдясно е изписано по различен начин от Π в № 1, което навежда на мисълта, че става дума за фрагменти от различни съдове.

P.1. [---]Ιος Ιη̅ Χ̅ς[-----]

P.2. [---]χίνο πυ[---]

P.3. [---]σβ[-----]

Обр. 2. Фрагменти от глинен съд с надпис, гледжосан с белезникава ангоба

№ 3 Два фрагмента от глинен съд, гледжосан с бяла ангоба. Следи от три реда надпис тип сграфито, нанесен върху още влажната ангоба. От първия ред са запазени само следи от долната част на букви.

P.1. [-----]

P.2. [---]σδία[-----]

P.3. [---]σσία μου[---]

Обр. 3. Фрагменти от глинен съд с надпис, гледжосан с бяла ангоба

Анализът на запазените керамични фрагменти с надписи показва известна несигурност дали нашият подглазурен надпис е от един съд. Основно заради различното изписване на Π в два случая. Нюанси и слаби различия се наблюдават и в цветовото покритие, но това не е от съществено значение. То може

да се получи както по време на опалването в пещта, така и от продължителния престой в земята.

В заключение може да се отбележи, че, за съжаление, фрагментарното състояние на съда и надписа не дават възможност за улавяне на смисловото съдържание. Все пак могат да се извлекат няколко сигурни факта. Първо, няма съмнение, че надписът е разположен от двете страни на изкусно гравирани кръст. Това обстоятелство навежда на мисълта за някакъв литургичен текст на гръцки език. На второ място, прави впечатление обработеното курсивно писмо, издаващо дело на високо образован и школуван почерк на калиграф, добре запознат с църковния канон. На трето място, макар и хипотетично, вероятната форма на съда е с широко, разлато устие от типа „потир“, предназначен за светото причастие, а надписът ще да е бил естествено с литургично съдържание. Очевидно е, че свещенослужителят – притежател е познавал добре гръцкия език, характерен за средновизантийския период. Логично е и да е проповядвал на него. Ако това е така, то могат да се направят предположения за етническия състав на населението на това място, неговата религиозна принадлежност, както и за социалния му статус⁷. Към това насочват и намерените многобройни византийски монети, различни предмети на църковната утвар и книжнина като красиви нагръдни кръстове-енколпиони,

метални закопчалки за кожена подвързия на книги, различни бронзови и медни апликации и др.⁸

⁷ Тази находка за някои може би ще се стори незначителна, при това тя е в доста фрагментарно състояние. Но в археологията „незначителните“ на пръв поглед предмети могат да се превърнат в пълноценен исторически извор. Далеч съм (И.Д.) от мисълта за сравнение с друг – златен, неголям като размери предмет, открит на хълма Царевец в Търново преди години. Нейният откривател ми я показа в общия ни тогава кабинет в средновековната столица Търново. Плахо поясни, че я държи в чекмеджето на бюрото си вече доста време. По-късно се оказа, че това е уникалният медальон на кан Омуртаг.

⁸ Откритите многобройни предмети на бита, домашните занаяти, изкуствата, както и основите на граждански, крепостни и църковни структури ще бъдат обект на отделно изследване.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА (REFERENCES)

- Ангелов 1973:** Никола Ангелов. Надписи от двореца на Царевец. – В: *Царевград Търново*. Том I. София, 1973, 180 – 181. [Nikola Angelov. Nadpisi ot dvoretsa na Tsarevets. – V: *Tsarevgrad Tarnov*. Том I. Sofia, 1973, 180 – 181.]
- Борисов 2013:** Борис Борисов. *Полски градец. Археологически проучвания*. Велико Търново, 2013. [Boris Borisov. *Polski gradets. Arheologicheski prouchvania*. Veliko Tarnovo, 2013.]
- Георгиева 1974:** Соня Георгиева. Керамика от двореца на Царевец. – В: *Царевград Търново*. Том II. София, 1974, 67 и сл. [Sonya Georgieva. Keramika ot dvoretsa na Tsarevets. – V: *Tsarevgrad Tarnov*. Том II. Sofia, 1974, 67 i sl.]
- Джамбов 1978:** Иван Джамбов. Новооткрити надписи и монограми върху глинени съдове от Царевец. – *Векове*, 1978, 6, 64 – 69. [Ivan Djambov. Novootkriti nadpisi i monogrami varhu glineni sadove ot Tsarevets. – *Vekove*, 1978, 6, 64 – 69.]
- Джамбов 1991:** Иван Джамбов. *Средновековната крепост край Сопот*. Пловдив, 1991. [Ivan Djambov. *Srednovekovnata krepost kraj Sopot*. Plovdiv, 1991.]
- Джамбов, Попов 2010:** Иван Джамбов, Стоян Попов. Сондажни археологически проучвания на късноантична и средновековна крепост в местността „Хисаря“ при с. Драгойново, община Първомай, област Пловдив. – В: *АОР през 2009*. София, 2010, 557 – 559. [Ivan Djambov, Stoyan Popov. Sondazhni arheologicheski prouchvania na kasnoantichna i srednovekovna krepost v mestnostta „Hisarya“ pri s. Dragoynovo, obshtina Parvomay, oblast Plovdiv. – V: *AOR prez 2009*. Sofia, 2010, 557 – 559.]
- Джамбов, Попов 2011:** Иван Джамбов, Стоян Попов. Сондажни археологически проучвания на обект късноантична и средновековна крепост в местността „Хисаря“ при с. Драгойново, община Първомай, област Пловдив. – В: *АОР през 2010*. София, 2011, 490 – 493. [Ivan Djambov, Stoyan Popov. Sondazhni arheologicheski prouchvania na obekt kasnoantichna i srednovekovna krepost v mestnostta „Hisarya“ pri s. Dragoynovo, obshtina Parvomay, oblast Plovdiv. – V: *AOR prez 2010*. Sofia, 2011, 490 – 493.]
- Джамбов, Попов 2012:** Иван Джамбов, Стоян Попов. Археологически разкопки на обект късноантична крепост и средновековен манастир в м. „Хисаря“, землище на с. Драгойново, община Първомай. – В: *АОР през 2011*. София, 2012, 446 – 448. [Ivan Djambov, Stoyan Popov. Arheologicheski razkopki na obekt kasnoantichna krepost i srednovekoven manastir v m. „Hisarya“, zemlishte na s. Dragoynovo, obshtina Parvomay. – V: *AOR prez 2011*. Sofia, 2012, 446 – 448.]
- Джамбов, Попов 2013:** Иван Джамбов, Стоян Попов. Археологически разкопки на обект късноантична крепост и средновековен манастир в м. Хисаря, землище на с. Драгойново, община Първомай. – В: *АОР през 2012*. София, 2013, 466 – 468. [Ivan Djambov, Stoyan Popov. Arheologicheski razkopki na obekt kasnoantichna krepost i srednovekoven manastir v m. Hisarya, zemlishte na s. Dragoynovo, obshtina Parvomay. – V: *AOR prez 2012*. Sofia, 2013, 466 – 468.]
- Джамбов, Попов 2016:** Иван Джамбов, Стоян Попов. Две средновековни църкви в землището на с. Драгойново, община Първомай (предварително съобщение). – В: *Мултикултурният човек. Сборник в чест на проф. д.и.н. Камен Гаренов (отец Петър Гарена)*. Том 1. София, 2016, 171 – 182. [Ivan Dzhambov, Stoyan Popov. Dve srednovekovni tsarkvi v zemlishteto na s. Dragoynovo, obshtina Parvomay (predvaritelno saobshtenie). – V:

Multikulturniyat chovek. Sbornik v chest na prof. d.i.n. Kamen Garenov (otets Petar Garena). Tom 1. Sofia, 2016, 171 – 182.]

Джамбов, Попов, Драганов 2014: Иван Джамбов, Стоян Попов, Божидар Драганов. Археологически разкопки на обект „Късноантична крепост и средновековен манастир в м. Хисаря”, землище на с. Драгойново, община Първомай. – В: *AOR през 2013*. София, 2014, 541 – 543. [Ivan Djambov, Stoyan Popov, Bojidar Draganov. Arheologicheski razkopki na obekt “Kasnoantichna krepост i srednovekoven manastir v m. Hisarya”, zemlishte na s. Dragoynovo, obshchina Parvomay. – V: *AOR през 2013*. Sofia, 2014, 541 – 543.]

Джамбов, Попов, Драганов 2015: Иван Джамбов, Стоян Попов, Божидар Драганов. Археологически разкопки на обект късноантична крепост и средновековен манастир в м. Хисаря, землище на с. Драгойново, община Първомай. – В: *AOR през 2014*. София, 2015, 727 – 729. [Ivan Djambov, Stoyan Popov, Bojidar Draganov. Arheologicheski razkopki na obekt kasnoantichna krepост i srednovekoven manastir v m. Hisarya, zemlishte na s. Dragoynovo, obshchina Parvomay. – V: *AOR през 2014*. Sofia, 2015, 727 – 729.]

Джамбов, Попов, Драганов 2016: Иван Джамбов, Стоян Попов, Божидар Драганов. Археологически разкопки на обект късноантична крепост и средновековен манастир в м. Хисаря, землище на с. Драгойново, община Първомай. – В: *AOR през 2015*. София, 2016, 740 – 744. [Ivan Djambov, Stoyan Popov, Bojidar Draganov. Arheologicheski razkopki na obekt kasnoantichna krepост i srednovekoven manastir v m. Hisarya, zemlishte na s. Dragoynovo, obshchina Parvomay. – V: *AOR през 2015*. Sofia, 2016, 740 – 744.]

Джамбов, Попов, Драганов 2017: Иван Джамбов, Стоян Попов, Божидар Драганов. Археологически разкопки на обект късноантична крепост и средновековен ма-

настир в м. Хисаря, землище на с. Драгойново, община Първомай. – В: *AOR през 2016*. София, 2017, 631 – 633. [Ivan Djambov, Stoyan Popov, Bojidar Draganov. Arheologicheski razkopki na obekt kasnoantichna krepост i srednovekoven manastir v m. Hisarya, zemlishte na s. Dragoynovo, obshchina Parvomay. – V: *AOR през 2016*. Sofia, 2017, 631 – 633.]

Попов 1984: Атанас Попов. Средновековни надписи, монограми, букви и знаци от търновската „Велика Лавра“. – В: *Царевград Търнов*. Том IV. София, 1984, 26 – 41. [Atanas Popov. Srednovekovni nadpisi, monogrami, bukvi i znatsi ot tarnovskata „Velika Lavra“. – V: *Tsarevgrad Tarnov*. Tom IV. Sofia, 1984, 26 – 41.]

Томов, Иванов 2018: Георги Томов, Румен Иванов. Сграфито керамика от Пловдив (XII –XIV в.). – *Пловдивски исторически форум*, 1 (2018), 1, 21 – 35. [Georgi Tomov, Rumen Ivanov. Sgrafito keramika ot Plovdiv (XII –XIV v.). – *Plovdivski istoricheski forum*, 1 (2018), 1, 21 – 35.]

Djambov 1985: Ivan Djambov. Inscriptions et monogrammes chrétiens du Patriarcat de Tarnovo (XIV-e s.). – *Balkan Studies*, 25 (1985), 1, 11 – 24.

Papanikola-Bakirtzi 1999: Demetra Papanikola-Bakirtzi. *Byzantine glazed ceramics: The art of sgraffito*. Athens, 1999.

Списък на съкращенията (Abbreviations)

AOR – Археологически открития и разкопки

Доц. д-р Иван Джамбов,
ПУ „Паисий Хилендарски“,
ivdjambov@abv.bg

Проф. д.ф.н. Мирена Славова
СУ „Св. Климент Охридски“,
ПУ „Паисий Хилендарски“,
mirenaslavova@gmail.com